

УДК 026:37](477-25)ДНПБУ:025.22

Н. С. Плужнікова, зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Л. М. Бондар, наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ПИТАННЯ ЯКОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕРВИННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано основні аспекти формування інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – головного науково-інформаційного центру освітньої галузі держави. Акцентовано увагу на ролі тематико-типологічного плану комплектування у процесі формування документного фонду, проаналізовано джерела надходження документів до Книгозбірні.

Ключові слова: *ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, комплектування, інформаційний ресурс, тематико-типологічний план, джерела комплектування, обов'язковий примірник, книгообмін.*

Комплектування бібліотек – складний і багатоаспектний напрям діяльності. З одного боку, він залежить від зовнішніх умов: видавничої політики, цін на друковану продукцію, вартості посередницьких послуг і державних бюджетних асигнувань тощо. З іншого, книгопостачання тісно пов'язане з діяльністю самих бібліотек: їхньою реакцією на ситуацію в державі і світі, врахуванням маркетингових досліджень у політиці формування і розкриття фондів, виконанням поточних і стратегічних завдань, а також із налагодженням ділових стосунків із місцевою громадою і органами місцевого управління. Складність вирішення проблеми своєчасного та повноцінного поповнення документами бібліотечних фондів зумовлена занепадом системи державного централізованого книгорозповсюдження, постійним недофінансуванням комплектування бібліотек, відсутністю взаємодії між видавничою, книготоргівельною та бібліотечною галузями, а також незадовільним інформуванням про нові видання України [8]. При формуванні фондів галузевих бібліотек фахівцям доводиться використовувати у своїй роботі нормативно-

технічну документацію, затверджену ще у ХХ столітті. На сьогодні вітчизняні бібліотекарі послуговуються лише «Інструкцією з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» [3], що розрахована, в основному, на масові книгозбірні. Формування ж фондів спеціальних бібліотек потребує створення відповідної нормативно-інструктивної документальної бази. Це питання намагаються розв'язати спеціалісти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у своїй науково-дослідній роботі.

Науковим підґрунтям для розв'язання питань формування галузевого документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стали праці з бібліотекознавства та бібліотечного фондознавства Н. М. Кушнарєнко [5], К. Т. Селіверстової [9], М. С. Слободяника [10], А. А. Соляник [12; 13; 14], Ю. М. Столярова [15], О. В. Воскобойнікової-Гузєвої [4], Я. О. Чепурєнко [17; 18] та інших дослідників. Для забезпечення якісного формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського постійно нарощує інформаційний потенціал, спрямовуючи його на створення системи інформаційного забезпечення педагогічної науки і освіти, подальше вдосконалення діяльності освітянських бібліотек, ініціюючи створення регіональних інформаційних галузєвих центрів і комп'ютеризацію бібліотек у контексті наукових проєктів із розвитку галузєвого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства [7]. Формування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – один із найважливіших напрямів її діяльності, оскільки документні ресурси є основним фундаментом інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків, надання доступу користувачам до первинної і вторинної як вітчизняної, так і зарубіжної інформації.

Тематико-типологічний план комплектування (ТТПК) – документ, що визначає напрями комплектування та формування фонду Бібліотеки. У межах проведення наукових досліджень упродовж 2001–2005 рр. фахівцями Бібліотеки здійснювалося анкетування з метою вивчення інформаційних потреб різних категорій користувачів для визначення пріоритетних напрямів комплектування (у тематичному і типо-видовому відношенні). Аналіз анкетування став основою розробки тематико-типологічного плану комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, робота над яким завершилася у 2005 р. ТТПК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського охопив усі види і типи вітчизняних та зарубіжних видань

українською, російською та іноземними мовами, якими комплектуються фонди Бібліотеки. Завдяки цьому документу удосконалюється відбір документів для постійного зберігання і застосовується диференційований підхід до визначення кількості примірників з урахуванням їхньої наукової, історичної та культурної цінності. У ньому закріплено основні рішення щодо відбору документів конкретної тематики, цільового і читацького призначення. ТТПК дає змогу приймати правильні рішення під час формування фондів, доукомплектування, а також при вилученні з фонду непрофільної та дублетної літератури. Усі позиції, закладені в ТТПК (тематичний та типо-видовий склад, кількість примірників, ступінь повноти відбору документів та термін їх зберігання), визначені згідно з призначенням Бібліотеки, викладеним в її установчих документах. На базі тематико-типологічного плану комплектування, із врахуванням структури фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було розроблено нову сумарну книгу з метою чіткого відображення типовидового критерію формування Книгозбірні як всеукраїнського галузевого фондоутворювача, науково-дослідного, інформаційного та науково-методичного центру освітянської галузі.

ТТПК дозволяє формувати фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як галузевого інформаційного центру, до якого обов'язково (в кількості чотирьох примірників) надходять офіційні, наукові, довідкові видання, література для підвищення кваліфікації (практичні посібники, практичні керівництва, пам'ятки), навчальні та навчально-методичні матеріали (підручники, навчальні посібники, методичні, програмні видання для дошкільних закладів, ЗОШ та спеціальних шкіл, ПТУ, ВНЗ I–IV р. акр.), інформаційно-бібліографічні видання. Окрім книг, брошур, періодичних та продовжуваних видань, фонди ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського комплектуються дисертаціями, авторефератами дисертацій із психолого-педагогічних питань, наочними посібниками, аудіовізуальними та електронними документами з вищезазначених питань, образотворчими та картографічними виданнями. У меншій кількості (1–2 прим.) комплектуються літературно-художні, науково-популярні та інші типи видань. Науково-практичний підхід до успішного вирішення цього завдання визначається призначенням Бібліотеки і має на меті забезпечити інформацією всі категорії користувачів Книгозбірні.

Розробка теоретико-методологічних, організаційних та технологічних засад формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та бібліотек освітянської галузі України з 2006 р. стала метою нової науково-дослідної роботи Бібліотеки «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (науковий керівник – П. І. Рогова, канд. іст. наук). У межах даної НДР відділом наукового комплектування фондів постійно проводиться моніторинг і регулярно здійснюються відповідні висновки щодо стану надходжень до Бібліотеки документів із різних джерел комплектування, а саме: надходження обов'язкового примірника документів; передплата періодичних видань за рахунок державного фінансування; надходження друківаних праць зі структурних підрозділів АПН України, інститутів післядипломної педагогічної освіти, вищих навчальних закладів; книгообмін із бібліотеками; дари читачів, авторів, різних установ та організацій; придбання видань у книго-торговельній мережі.

Вирішальним чинником у забезпеченні користувачів Бібліотеки найновішою інформацією є обов'язковий примірник документів, що надходить від видавництва і видавничих організацій, вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, установ системи АПН України за умовами, визначеними Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. [1]. Згідно з цим Законом та постановою Кабінету Міністрів від 10 травня 2002 р. № 608 ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2002 р. почала отримувати обов'язковий безоплатний примірник документів [1; 2], хоча до 2002 р. жодна бібліотека освітянської галузі його не отримувала і не мала депозитарію [7]. Надходження такого примірника надає ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського можливість виконання культурно-меморіальної, бібліотечно-інформаційної та архівної функцій [11].

На сьогодні Бібліотека отримує обов'язковий безоплатний примірник документів із 511 видавництв та установ України, які їх друкують. Серед видавничих організацій, що регулярно надсилають до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вищезазначені документи, слід назвати такі видавництва та установи, як «Каменярь» (Львів),

«Либідь» (Київ), «Перун» (Ірпінь), «БАО» (Донецьк), «Торсінг» (Харків) «Абетка», «Абетка-НОВА» (Кам'янець-Подільський), «Педагогічна преса» (Київ), «Підручники і посібники» (Тернопіль), «Просвіта» (Запоріжжя), «Вища школа» (Київ) та ін.

Вагому частку у створення національного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського становлять видання зі 140 вищих навчальних закладів України, що дає їм можливість ознайомити користувачів Бібліотеки зі своїми науковими працями, новими дослідженнями з різних галузей знань. Пальма першості серед вищих навчальних закладів за кількістю назв книжкової продукції належить таким відомим ВНЗ, як Бердянський державний педагогічний університет, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Волинський державний університет імені Лесі Українки, Глухівський державний педагогічний університет, Київський національний економічний університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова та ін. Фахову цінність становлять також документи, що надходять із Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти. На сьогодні до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надсилають свою друковану продукцію 18 із 27 ІППО України. Найактивніші – Донецький, Київський, Луганський, Миколаївський, Полтавський та Рівненський інститути післядипломної педагогічної освіти. Згідно з Постановою Президії АПН України від 21.05.2002 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як найбільша складова інтегрованого ресурсу освітянської галузі комплектується друкованими працями науковців установ системи АПН України. На сьогодні із 17 структурних підрозділів Академії педагогічних наук України Бібліотека отримує документи з 15 підпорядкованих їй установ. Як свідчить моніторинг, надходження обов'язкового безоплатного примірника документів становить більше 60% нових надходжень до Книгозбірні і є одним із головних джерел комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Другим за значущістю джерелом комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є передплата галузевих періодичних видань за рахунок державного фінансування, яких

щорічно Бібліотека передплачує близько 300 назв. Це періодичні видання України, Російської Федерації, країн близького та далекого зарубіжжя, з яких фахові становлять 60–65% (близько 190 назв). Саме преса – найшвидший засіб інформування про інноваційні досягнення в науці, освіті і практиці. Тому заклади освіти потребують інформацію про всі сучасні напрацювання не тільки українських освітян, а й фахівців інших розвинутих світових держав. Із доробком зарубіжних науковців, надрукованими у періодичних виданнях, користувачі Бібліотеки можуть ознайомитися у відділі наукового формування фонду документів іноземними мовами, до якого надходять 6 іноземних журналів психолого-педагогічної тематики з Великої Британії, Франції, США, Німеччини, Нідерландів. У перспективі – підключення Бібліотеки до світових дистриб'юторів електронних наукових журналів психолого-педагогічного профілю.

Вагомим внеском у розбудову головної Книгозбірні освітянської галузі і значним джерелом поповнення її фондів є дари установ та окремих осіб. Свої книги дарують автори, читачі, видавництва, асоціації та благодійні фонди. Як показав аналіз надходжень за 6 років, щорічно, в середньому, дари становлять 30% від загальної кількості нових надходжень до Бібліотеки.

Використовує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і таке джерело комплектування, як книгообмін, зокрема з такими бібліотеками: Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, Державною науково-технічною бібліотекою України, Львівською національною науковою бібліотекою імені В. Стефаніка. Недосконалість нормативно-правової бази з питань міжнародного бібліотечного книгообміну, відсутність фінансування на придбання літератури для обміну та на відправлення її за кордон не дозволяє Бібліотеці активно вести міжнародний книгообмін.

Але завдяки особистим контактам директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. І. Рогової протягом 2000–2006 рр. здійснювався обмін документами між ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Державною науковою педагогічною бібліотекою ім. К. Д. Ушинського (м. Москва).

Питання доукомплектування через закупівлю документів у книжкових магазинах, книговидавничих та книготорговельних

вальних організаціях є і досі відкритим і вимагає вирішення проблеми стабільного й регулярного фінансування.

Загальна картина обліку документів (без періодичних видань) за джерелами надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського протягом її семирічної діяльності така (табл. 1):

Таблиця 1

Облік документів згідно з джерелами надходження за 2000-2006 рр.

Джерело надходження	Примірників	Відсоток (%)
Видавництва	8 679	25
ВНЗ	8 017	23
АПН України	4 517	13
Дари	10 751	30
Книгообмін	2 645	7,5
Книготорговельна мережа	162	0,5
Інші	425	1
Всього	35 196	100

Таким чином, питома вага обов'язкового примірника становить 61% від загальної кількості, дари – 30%. І лише 9 % документів отримано в результаті книгообміну, з книготорговельної мережі та з інших джерел.

На цьому етапі роботи особлива увага приділяється удосконаленню форм і методів контролю за надходженням видань. Із січня 2007 р. розпочата робота з формування електронного каталогу в АБІС «ІРБІС», що вимагає формування електронної бази видавців друкованої продукції. Ця база даних уможливує автоматизований пошук суб'єктів видавничої діяльності і прискорює роботу зі збирання та систематизації аналітичних даних, які характеризують процес обліку документів згідно з джерелами надходження.

Отже, враховуючи вищезазначене, вирішення проблеми сучасного поповнення галузевого документного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (як і фондів інших бібліотек) потребує: по-перше, вдосконалення нормативно-правової бази у сфері державної підтримки книговидання та книгорозповсюдження в Україні; організації жорсткого контролю держави щодо виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р.

за № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» видавництвами та видавничими організаціями. Адже саме держава має бути якнайбільше зацікавлена в збереженні свого національного надбання. Тому потрібно застосовувати штрафні санкції до тих установ, які ухиляються від виконання законів, надавати видавничі пільги тим організаціям, які дотримуються «букви» закону. По-друге, необхідне систематичне та повноцінне державне фінансування передплати періодичних видань та закупівлі документів із книготоргівельної мережі, захищеного окремими статтями державного та місцевого бюджетів. По-третє, для ефективного поповнення галузевого інформаційного ресурсу необхідно налагодження вітчизняного та міжнародного книгообміну із національними, державними та педагогічними бібліотеками різних країн; створення міжнародної системи оповіщення про вихід друком відповідних галузевих видань.

Розв'язання цих питань на державному рівні сприятиме максимальному забезпеченню якості формування первинних інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Про обов'язковий примірник* документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур'єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1–3.
2. *Про порядок* доставляння обов'язкових примірників документів : постанова Каб. Міністрів України від 10 трав. 2002 р. № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.
3. *Про затвердження* інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах : наказ М-ва культури і туризму України від 3 квіт. 2007 р. № 22 // Бібл. планета. – 2007. – № 3. – С. 40–42.
4. *Воскобойнікова-Гузева, О.* Інформаційний моніторинг документного потоку як складова бібліотечно-інформаційного сервісу / Олена Воскобойнікова-Гузева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 113–120.
5. *Кушнарєнко, Н. М.* Розвиток ідей координації комплектування бібліотечних фондів у вітчизняному бібліотекознавстві / Н. М. Кушнарєнко // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1979. – Вип. 19. – С. 81–88.
6. *Михайловська, Т.* Обов'язкові примірники неперіодичних видань України 2006 року: стан та проблеми / Тамара Михайловська, Олена Щеглова // Вісн. Книжж. палати. – 2007. – № 7. – С. 10–11.

7. *Рогова, П.* Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності. Здобутки і перспективи / Павла Рогова // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: п'ять років діяльності (2000–2004) : наук.-допом. бібліогр. покажч. – К., 2005. – С. 3–13.

8. *Рогова, П.* Інформаційна підтримка освітянської галузі / П. Рогова // Ліцейна освіта в Україні: реалії і перспективи розвитку : практи.-зорієнт. зб. / за ред. Г. С. Сизоненко. – К. : УЦДК, 2002. – С. 197–202.

9. *Селиверстова, Е. Т.* Полнота и соответствие – категории качества библиотечного фонда / Е. Т. Селиверстова // Науч. и техн. б-ки. – 1987. – № 9. – С. 8–12.

10. *Слободяник, М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – К. : [б. в.], 1995. – 268 с.

11. *Словник книгознавчих термінів* / В. Я. Буран, В. М. Медведєва, Г. І. Ковальчук, М. І. Сенченко. – К. : Книжк. палата України, 2003. – 160 с.

12. *Соляник, А. А.* Документні потоки та масиви : навч. посіб. / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2000. – 112 с.

13. *Соляник, А. А.* Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник. – Х. : ХДАК, 2005. – 230 с.

14. *Соляник, А. А.* Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 07.00.08 / Соляник Алла Анатоліївна ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : [б. в.], 2006. – 45 с.

15. *Столяров, Ю. Н.* Библиотечный фонд : учеб. для библиотеч. фак. ин-тов культуры, ун-тов и пед. вузов / Ю. Н. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991. – 271 с.

16. *Тлумачний словник української мови* : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калачника. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Х. : Прапор, 2006. – 992 с.

17. *Чепуренко, Я. О.* Державне забезпечення комплектування бібліотечних фондів як фактор формування інформаційних ресурсів / Я. О. Чепуренко // Науково-технічні бібліотеки в єдиному інформаційному просторі України : міжнар. наук.-практик. конф. / Держ. наук.-техн. б-ка України, Асоціація б-тек України. – К., 2000. – С. 67–69.

18. *Чепуренко, Я. О.* Система обов'язкового примірника документів в Україні: новий етап розвитку / Я. О. Чепуренко // Бібл. вісн. – 1999. – № 4. – С. 9–12.